

Гуржій О.І., Капітан Л.І.
“Український історичний журнал” та проблеми вітчизняної медієвістики в другій половині ХХ ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 256 с.

Рецензована праця стала своєрідним підсумком майже двадцятирічної співпраці двох авторів, які вже виклали свої погляди в кількох розвідках, зокрема в публікаціях, присвячених 45-річчю заснування журналу. Практичне ж утілення давніх задумів завершилося успішним захистом кандидатської дисертації Л.Капітан 2002 р. під керівництвом О.Гуржія.

Актуальність рецензованої праці полягає в тому, що в ній розкрито діяльність “Українського історичного журналу”, заснованого 1957 р., на сторінках якого висвітлюється історія України від найдавніших часів до наших днів. У праці переконливо показано, що поява часопису була зумовлена багатьма об’єктивними й суб’єктивними чинниками та стала наслідком тривалої роботи вітчизняних суспільствознавців.

У дослідженні простежується лібералізація суспільної ситуації після ХХ з’їзду КПРС, коли активна десталінізація найпомітніше проявилась у сфері ідеології. Дещо оновлена атмосфера в цілому сприяла розвитку історичних досліджень. При цьому наголошується, що за тих умов особливої ваги набували завдання мобілізації сил науковців, у чому й мав допомогти фаховий часопис.

“Український історичний журнал” у своїй діяльності пройшов нелегкий, тернистий шлях. Наближається його піввіковий ювілей. Цей період був непростим як для країни в цілому, так і для суспільних наук. О.Гуржій і Л.Капітан на прикладі десятків і сотень публікацій часопису показують ці суперечливі процеси в усіх сферах суспільно-політичного життя країни, що істотно позначалися на засадах функціонування журналу. Адже ідеологічний диктат командно-адміністративної системи своїми вимогами кон’юнктурного висвітлення подій і фактів минулого призвів до глибоких деформацій в історичній науці. Автори доводять,

що конкретно це стосувалося й “УІЖ”, тому скорочувалася передплата, звужувався авторський колектив (кому було потрібно читати тенденційні, а то й неправдиві матеріали?!). Труднощі часопису проявлялися в нелегких процесах подолання культу особи, суб’єктивізму й волюнтаризму, тискові компартійних чиновників, зокрема щодо добору тематики публікацій і нав’язування суб’єктивних оцінок історичних подій і явищ. Постійно давалися взнаки застаріла видавнича база Академії наук України, відсутність коштів, розгром опозиційної течії шістдесятників, представники якої публікувалися на сторінках часопису. Та й в умовах нашої незалежності багато що довго залишалось по-старому.

Заслугує позитивної оцінки те, що О.Гуржій і Л.Капітан насамперед прагнули показати якомога більше людей, науковців, учителів, краєзнавців, причетних до шляхетної справи започаткування й активної діяльності одного з провідних періодичних видань України. Значну увагу автори приділили висвітленню особистої ініціативи провідних науковців, насамперед учених Інституту історії АН УРСР та першого відповідального редактора Ф.Шевченка.

Не оминули увагою автори й таких фактів, як смерть І.Крип’якевича, І.Гуржія, усунення Ф.Шевченка як відповідального редактора, вихід із редколегії одного з провідних українських археографів, фахівця з історії України XVII–XVIII ст. І.Бутича. Спрямованість дирекції інституту під тиском владних структур на тогочасну тематику обумовила швидкий відхід від раніше завойованих позицій, бо проголошувалася “прерогатива” здебільшого сфальсифікованих студій з історії соціалістичного будівництва. Не обходять автори увагою й того, що природне прагнення вчених до істини суперечило виконанню тенденційних настанов влади. Оцінка доробку журналу не може бути однозначною, проте факт залишається фактом – тривав процес нагромадження й осмислення історичних знань.

У праці робиться цілком умотивований висновок на основі аналізу майже 500 публікацій в “УІЖ”, що з кінця 1980-х рр. часопис відіграв роль своєрідного орієнтира у формуванні нової вітчизняної історіографії. На його шпальтах знаходили відображення найважливіші аспекти минулого українського народу, що тривалий час фальсифікувались або замовчувались. Часопис відкрив невідомі й повернув забуті імена, факти й події.

Автори концентрують увагу читачів на тому, що всупереч накладеному на висвітлення проблем середньовічної доби табу, на сторінках журналу з’являлися й такі публікації, стаючи основою для монографічних видань. Це свідчить про внесок “УІЖ” у розбудову вітчизняної медієвістики.

Актуальність і значущість теми визначається тим, що на сьогодні в Україні відсутня узагальнююча історіографічна студія про роль історичного часопису в розробці такого важливого періоду історії України, як XIV – середина XVII ст. Доба пізнього середньовіччя на сторінках “УІЖ” і сам процес його становлення та функціонування ще не стали предметом спеціального наукового дослідження. Тому-то в книзі й передбачено висвітлення та розв’язання насамперед семи провідних питань і завдань, що визначають і саму її структуру.

Перший розділ праці – “Функціонування часопису як відображення суспільних процесів у країні” – присвячено передумовам появи видання. Тут же акцентується увага на висвітленні діяльності редколегії в 1960-х – на початку 1970-х рр. У розділі розглядаються події від “застою” до “перебудови”, подаються чітко сформульовані проблеми кінця минулого століття.

У другому розділі книги – “Висвітлення історії України пізнього середньовіччя на сторінках журналу” – важливе місце посідають такі проблеми, як з’ясування питання про українські землі в складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, еволюція станів. Центральне місце відводиться Національній революції та Визвольній війні українського народу під проводом Б.Хмель-

ницького. Автори простежують різні підходи – від апологетики до об'єктивного вивчення та оцінок. Характеризуються найважливіші аспекти розвитку української культури XIV – першої половини XVII ст.

В останньому підрозділі автори аналізують публікації зі спеціальних історичних дисциплін. Такий підхід до висвітлення цього напрямку вітчизняної медієвістики сприяє всебічному висвітленню досліджуваної проблеми.

У висновках автори наголошують на тому, що „УІЖ” вписав яскраву сторінку в розвиток історичної науки другої половини XX – початку XXI ст. Продовжуючи кращі традиції національної історіографії, синтезуючи світовий історіософський контекст, публікації журналу сприяють осмисленню важливих проблем української історії, а сам факт його тривалого існування свідчить про потенціал українських учених.

„УІЖ” – унікальне явище української історіографії, і водночас живий, творчий організм, здатний до вдосконалення. Він не тільки відбиває на своїх шпальтах процес розвитку української історії як науки, а й сам є активним його учасником, впливаючи на формування світогляду читачів, інтегруючи традиції як української, так і світової історіографії. Ба більше, часопис виробляє на їх засадах концептуальні підходи до вивчення історичних проблем.

Піввіковий ювілей – нагода для аналізу та переосмислення місця „УІЖ” в історіографічному процесі. У цьому контексті дуже вчасним і доречним є вихід у світ монографічного дослідження О.І.Гуржія та Л.І.Капітан.

Можливо, декому з істориків хотілося б, щоб у книзі, крім пізньої середньовічної доби, були ширше представлені інші періоди нашої історії, або щоб глибше був відображений останній підрозділ про спеціальні історичні науки. Звичайно, не завадив би й науково-довідковий матеріал, що підняло б дослідження на вищий рівень. Але це адресується всім науковцям, які досліджують історичну періодику („УІЖ”, „Київська старовина”, „Український історик” та ін.).

Рецензована праця є важливим кроком у вивченні організації наукової та видавничої праці українських істориків другої половини XX ст. Попри мізерний наклад (300 примірників), книжка спонукатиме істориків, культурологів, політологів, журналістів до використання матеріалів „Українського історичного журналу”.

*В.П.Шкварець (Миколаїв),
М.М.Шитюк (Миколаїв)*